

Davorin
Vujčić

Pisanje kao disanje

KOSTA ANGELI RADOVANI, Između proroka i radnika:
Ogledi o stoljeću hrvatskoga kiparstva, Ive Šimat Banov
(prir.), Zagreb, Erasmus naklada, 2007., 283 str.,
ISBN 978-953-6132-79-9

Knjige o kiparstvu nisu česte u Hrvatskoj; pogotovo su rijetke one pisane rukom kipara, a kontinuirano ispreplitanje dlijeta i pera upravo je raritetno.

Kipari eruditi koji dugi niz godina i kipare i pišu o kiparstvu - i to na podjednako visokoj razini - svode se na tri riječi jednog imena. Kosta Angeli Radovani činio je to prvenstveno zbog sebe ("Pisanjem sam stvarao atmosferu za rad SEBI"), no takvo stvaranje poticajnoga radnog okružja bilo je i genetski uvjetovano. U svojem je grafomanstvu bio nalik na oca, slikara Frana Angeli Radovanija, za čiju je ostavštinu tvrdio kako bi bila "...dovoljna za petoricu, a štampao je jedva jedan do dva posto!" Kako ne bi ponovio očev propust, Kosta je početkom 70-ih započeo uređivati izbor svojih ogleda, pisanih od 1939. Mukotrpnici se posao odužio; knjigu *Kip bez grive: teze, portreti, karamboli* uredio je Igor Zidić, a tiskala Matica hrvatska tek 1986. To je ujedno jedina knjiga njegovih zapisa koja mu je za života objavljena. Nakon njegove smrti, supruga Katja i obitelji brižno su skrbrili za njegovu ostavštinu, što je bio temelj dvaju postumnih izdanja: Erasmus naklada tiskala je 2006. knjigu Kostinih ogleda o Ivanu Meštroviću *Kip s grivom*, a eto, 2007. godine knjigu *Između proroka i radnika* podnaslovljenu kao *Ogledi o stoljeću hrvatskoga kiparstva*.

Knjigu je priredio za tisak i napisao predgovor Ive Šimat Banov, koji je suradnju s Kostom započeo 1986. pripremama za opširan intervju u tjedniku *Danas*. Tom prigodom suočio se s Kostinom pedanterijom, gotovo opsesivnom potrebom za provjeravanjem i

odmjeravanjem svake riječi, traženjem preciznijih izraza i domišljenijih objašnjenja, averzijom spram definitivnosti objavljenoga. No, rad na intervjuu začeo je kasniju njihovu suradnju i prijateljstvo, pa danas upravo bliskosti dvojice pisaca, kipara i povjesničara umjetnosti imamo zahvaliti za neposredan uvid u Kostinu ličnost: Šimat Banov ju je toplo ilustrirao u *Predgovoru priređivača* i značčki opisao u *Bilješci o autoru* na kraju knjige, a Angeli Radovani je načinio autoportret pišući o drugima.

Između proroka i radnika promišljanja su genealogije našega kiparstva, razmatranja o događajima, ličnostima i djelima bez ambicije da budu apodiktični, jednoznačni i čvrsto određeni zaključci. Sam Kosta najbolje opisuje svoju knjigu: "Esejistički povezani ljudi i djela po liniji mog umjetničkog svjedočenja, bez povjesničarske prakse. Nekoliko krugova, međusobno presječenih i izmiješanih. Bez jasne cjeline i čvrstih kontura." Riječ je o ukupno 64 eseja, podijeljenih u 7 poglavlja, uz 16 crno-bijelih fotografija u prilogu, autora Gorana Vranića.

Poglavlje *Genealoška razmatranja o našoj skulpturi* objedinjuje deset tekstova, od kojih istoimeni - prethodno objavljen u *Kipu bez grive* - tematski povezuje sve ostale. U tom "zaglavnom kamenu" knjige Kosta iskazuje utopijsku namjeru: "Sjeo sam već više puta s namjerom da složim genealošku skicu naše novije skulpture po uzoru starih porodičnih stabala... Radio sam to obijesno, kao da se za sve što živi može i mora znati odakle dolazi i kamo ide...". Započinje Ivanom Rendićem

kojega tek kronološki smatra rodonačelnikom našega kiparstva, dok u kontekstu genealoških poveznica mnogo važnijim drži pojavu Ivana Meštrovića, “autokrata naše umjetnosti”. Iako ga ne smatra eponimom našega modernog kiparstva, Kosti je Meštrović velika tema, podjednako važna kao uzrok svekolikoga kiparskog uzleta, ali i mnogih padova (uz onaj Tome Rosandića, posebice Branka Deškovića). Smatra ga sociološkom razdjelnicom (“do njega je kipar bio gospodin, od njega - radnik”), a njegovo ambivalentno djelo začetkom dviju dominantnih struja hrvatskog kiparstva u nadolazećim godinama: one Kršinićeve koja je prigrlila Meštrovićevu intimističku crtu i Augustinčićev aktivistički impuls koji se nametnuo u javnoj plastici. U stalnoj, gotovo cjeloživotnoj, oštroj polemici s velikim kiparom (ne samo riječju, nego i djelom!), Kosta propušta osvrnuti se na mnoga imena i segmente u povijesti našega kiparstva koji bi svojom važnošću to zaslužili. Također, nije se upuštao u raščlambu kiparstva od 70-ih nadalje, tvrdeći kako se “rakova djeca u razlazu ne mogu više genealoški slijediti.” Uistinu, riječ je prvenstveno o subjektivnoj genealogiji, nelinearnoj povijesti, cikličkom pregledu prostora i vremena; Kosta ni nije obećao ništa drugo.

Sjećanja na generaciju asova, s dvadeset i dva teksta posvećena opusima Deškovića, Frangeša, Kršinića, Augustinčića, Lozice i Smajića, prirodno se nadovezuje na prethodno poglavlje. Uz opus Branka Deškovića, Kosta razmatra impresionizam u kiparstvu kojemu je - za razliku od mnogih - svakodnevno svjedočio studirajući na milanskoj Breri (Medardo Rosso). S Deškovićem, kao očevim prijateljem, “prijateljevao je prije susreta s njegovom skulpturom”; otuda izraziti senzibilitet za njega kao kipara i kao čovjeka; otuda hrabrost za psihološki duboke opservacije Deškovićeve djela te kompetencija za lucidno promišljanje kobnog Meštrovićeveg utjecaja. Roberta Frangeša-Mihanovića Kosta poštuje kao majstora zanatskog aspekta kiparstva, iako se stidi “... što mi je naša likovna razlika kroz toliko godina bila dovoljnom isprikom

Hrvatski suvremeni esejisti

Kosta Angeli Radovani

IZMEĐU PROROKA I RADNIKA

Ogledi o stoljeću hrvatskoga kiparstva

Priredio
dr. Ive Šimat Banov

Erasmus naklada

za moje malo zrikavo poznavanje njega i ondašnjeg umjetničkog Zagreba.” Najveći broj tekstova o “asovima” (devet) Kosta je posvetio svojem učitelju na ALU u Zagrebu, Frani Kršiniću. U rasponu od obljetničke čestitke do *in memoria*, ti svojevrsni razgovori s učiteljem vjerojatno su najbolje stranice ikad ispisane o Kršiniću; dubina uvida u uzroke i posljedice (kako za Kršinića, tako i za naše kiparstvo) teško će biti nadmašena. Antunu Augustinčiću, pak, Kosta priznaje kao najveću zaslugu što je - zajedno s Kršinićem - oslobodio naše kiparstvo “okamenjene strave Meštrovićevog titanizma”. Označujući ga kao središnju ličnost naše kulture i istovremeno kao njezin središnji problem, bez okolišanja i bez vremenske distance (pisano 1952. i 1954. godine), ogoljuje prazninu koja se javlja u Augustinčićevu poslijeratnom djelu gledanom bez mitskih, simboličnih ili ideoloških sastavnica. O Ivi Lozici Kosta progovara iz blizine stalnog atelijerskog druženja, iz

mirnih razgovora uz klesanje koje su vodili do brutalnog prekida 1943. Svjedoči stvaranju napetih, konveksnih površina, "glavnim klavijaturama za njegove neodređene i neodređive plastičke pustolovine." Osvrt na izložbu Petra Smajića kojega želi zadržati u "pravoj mjeri", a kritiku usredotočuje na predgovor u katalogu, paradigmatički je primjer Kostina istinoljublja, dobrohotnosti i polemičkog žara.

Tajna otvorena vremenom objedinjuje brojne Kostine crtice i kraće priloge o Luji Bezerediju, kiparu i keramičaru zapostavljenog opusa. Šimat Banov potvrđuje kako "Kosta gaji ljubav za manje znana imena iz povijesti hrvatskoga modernog kiparstva. Primjerice, ne znam gdje je i kada jedan zanimljivi, ali nevidljivi kipar, poput Luje Bezeredija dobio ovakvu satisfakciju kao u Kostinim esejima". Braneći tog sarkastičnog kipara groteske, uvijek "za korak slobodnijeg" od drugih, Kosta se bori za integritet keramoplastike, čiju slobodu izraza smatra rijetkom pravom protutežom tendencioznom i velikim idejama opterećenom kiparstvu.

Poglavlje 50-te: *Raskrižje ili kontinuitet* čini osam tekstova Kostinih zabilješki zapisanih 50-ih, proširenih 60-ih i nadopisivanih sve do 90-ih godina. Ne čudi ta dugogodišnja zaokupljenost; nije riječ samo o jednom od raskrižja u povijesti našeg kiparstva, već o točki prelamanja koja do danas nije zacijelila. Kosta uporno, od 50-ih, ponavlja kako sukob figuracija - nefiguracija nije pravo pitanje, kako je to umjetna dilema, kako je modernost relativna, kako nema "starog" i "novog" kiparstva, nego samo dobrog i lošeg. Kozmopolit i poznavatelj aktualne svjetske skulpture, a istovremeno duboko uronjen u zbivanja u našem kiparstvu, Kosta precizno progovara o skučenosti prije svega birokratskih umova koji smatraju da istovremene poetike nisu moguće.

Moja generacija i moji učenici skup je Kostinih zapisa posvećenih najbližim suradnicima (V. Bakić, K. Kantoci) i učenicima (Z. Lončarić, V. Lipovac). Kako Vojin Bakić i Ksenija Kantoci s Kostom čine kiparski trolist koji je

naše kiparstvo nakon Drugoga svjetskog rata usmjerio k novim obzorima, ova su sjećanja istovremeno dragocjeni "uvidi iz blizine" i objektivni prikazi njihova djela. O kontroverznom Bakićevu životnom i umjetničkom putu Kosta piše u više navrata: u sjećanjima pisanima "sto dana poslije Moorova posjeta, sto dana prije požara naših atelijera"; u predgovoru izložbe 1958. te u intimnoj komemoraciji prijatelju i suradniku, 1993./94. godine. Portret Ksenije Kantoci satkao je dvama kraćim tekstovima i raspleo razvojni put njezine skulpture. O Zvonimiru Lončariću pisao je 1972., prigodom dodjele Vjesnikove nagrade, povezujući najtješnjom vezom njegovu likovnu s njegovim ljudskim kvaliteta, dok predgovor splitskoj izložbi Vaska Lipovca, iz 1971. godine, svjedoči podjednako i o Kostinoj skrbi za razvoj svojih učenika na zagrebačkoj Akademiji primijenjenih umjetnosti (uz Lipovca i Lončarića M. Pejaković, J. Buić, Z. Bourek, A. Jakić...) i o šteti koja je nastala gašenjem te institucije.

U poglavlju *Izložbe, intervjui, autointervju* Kosta prati *Riječki salon* (1954/5.) i traženja A. Srneca, O. Jevrić, O. Jančić, I. Kožarića, M. Lah, L. Salvaro, D. Tršara i drugih te konstatira namjere koje su "glasnije od urađenoga", pripisujući nespornu "krivo shvaćenom Bakiću". Drugi osvrt odnosi se na veliku izložbu *Osam desetljeća jugoslavenskog kiparstva 1870.-1950.* (Muzej savremene umetnosti, Beograd, 1975.); hvaleći izložbu, Kosta nastavlja svoja genealoška razmatranja, suprotstavlja se površnosti kritike, nategnutim retroaktivnim klasifikacijama: "Opet tvrdim da nismo kiparstvo, nego pet, šest, dvadesetak kipara." U *Autointervjuu* iz 1977. te u intervjuu s I. Š. Banovom (*Vodi me kip bez grive, Danas*, 1986.) Kosta se razotkrio kao oštar i polemičan sugovornik čija je "potreba za jasnim izražavanjem, preciznim riječima, bila zapravo u suprotnosti s njegovim nedorečenim, dvosmislenim, ironijskim i teško uhvatljivim tvrdnjama i izgovorenim rečenicama koje su više otvarale nego zatvarale diskusiju."

U zadnjem poglavlju knjige, naslovljenom *Lutanja između dobrih i loših spomenika*, Kosta

analizira spomeničku plastiku izbacujući imena iz središta interesa: “Dakle, ni kolega Petar, ni kolega Pavao, nego problem.” Promišlja kriterije prosudbe i traži kvalitetu gdje “ni metar, ni dinar, nisu mjera za dobar spomenik”; zalaže se za uvođenje pojma “maketarstvo” za neuspjeli spomenik što je kao “opisni kalup” izveden brdom betona; konstatira kako spomeničkom plastikom vladaju ili ilustrativnost ili hermetičnost: “Onako bezdušno kako je vladala... *razumljivost*, vlada snobizam *nerazumljivosti*...”. *Prometejašenje*, maketarstvo, konfekciju, glumatanje i ekshibicionizam Kosta smatra glavnim grijesima naše spomeničke plastike.

Kostina knjiga pridružuje se djelima objavljenima u posljednje vrijeme (Darko Bekić: *Vojin Bakić: Biografija: Kratka povijest kiposlavlje*, Zagreb, Profil, 2007.; Antonija Tkalčić Košćević: *Sjećanja na prve generacije Umjetničke akademije u Zagrebu*, Zagreb, HAZU – Arhiv za likovne umjetnosti, 2007.), koja su značajno obogatala naše spoznaje “iz prve ruke” i osvijetlila manje znane dijelove naše kiparske povijesti.

Ona nije udžbenik hrvatskog kiparstva; njezino iščitavanje ovisi o čitateljevu predznanju te će od nje najviše koristiti imati oni koji su i inače duboko u problematici kiparstva. Kosta promišlja ličnosti i poetike, sagledava svoj položaj u suvremenom kiparstvu, osvrće se na umjetne diobe, obrušava se na olake klasifikacije kipara kao naprednih ili nazadnih. Jezik mu je slojevit, lepršav i višeznačan, često na rubu “struje svijesti”; misao ponekad brža i od pera, pa prve rečenice dobivaju smisao tek dovršenim odlomkom. Pun efektnih metafora, s lakoćom povezuje udaljene ili oprečne kategorije. Njegov autoritet nije onaj profesorske katedre, nego karizma proživljenosti i promišljenosti, iskustvo onoga koji sebe i svoj život u kiparstvu svakoga dana iznova preispituje. Usporedba “pisanje kao disanje” u slučaju Koste Angelija Radovanija dobila je svoj puni smisao. Pisao je polemički gotovo do smrti; samo su rečenice iz mladosti, nekad duge, potkraj života postale kratke kao dah. ✕

SUMMARY: WRITING LIKE BREATHING

/ Sculptor, graphic artist and writer, university professor and Fellow of the Croatian Academy Kosta Angeli Radovani (London 1916 - Zagreb 2002) wrote essays on Croatian sculpture for

more than sixty years. Reviews and essays on key events and protagonists collected in his book are valuable testimonies of a competent witness, as well as lucid thoughts of an engaged participant.